

Uniwersytet
ŁÓDZKI

WYDZIAŁ PRAWA
I ADMINISTRACJI

Katarzyna Pfeifer-Chomiczewska

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Stosunki majątkowe między konkubentami i ich rozliczenie.

Studium porównawcze prawa francuskiego i polskiego.

(Les rapports patrimoniaux entre concubins et leur liquidation.

Étude comparative des droits français et polonais.)

Rozprawa doktorska przygotowana
w Katedrze Prawa Cywilnego WPiA UŁ
pod kierunkiem prof. zw. dr hab.
Małgorzaty Pyziak-Szafnickiej

oraz

w Centre de Recherche en Droit Privé
Uniwersytetu François-Rabelais w Tours
pod kierunkiem dr HDR Martin Oudin

Łódź 2015

Rozprawa doktorska zatytułowana « *Stosunki majątkowe między konkubentami i ich rozliczenie. Studium porównawcze prawa francuskiego i polskiego* » (tytuł francuski: « *Les rapports patrimoniaux entre concubins et leur liquidation. Étude comparative des droits français et polonais* ») przygotowana została w systemie francusko-polskiej *cotutelle*.

Rozprawa doktorska została napisana w języku francuskim i skonstruowana według metodologii francuskiej, właściwej tego typu pracom naukowym.

WSTĘP

Konkubinat jest zagadnieniem interdyscyplinarnym. Wolne związki (tzw. *unions libres*) stanowią przedmiot analizy nie tylko prawników, ale także historyków i socjologów. Związki niemałżeńskie stanowiły i stanowią nierzadko źródło inspiracji dla artystów.

Wstęp do rozprawy doktorskiej poświęcony został przede wszystkim historii konkubinatu i jego analizie socjologicznej. Moralnie piętnowany na przestrzeni wieków, konkubinat jest dziś powszechnie akceptowany przez społeczeństwo, zarówno francuskie i polskie, oraz stanowi alternatywę dla małżeństwa.

Konkubinat przeistoczył się ze związku rodzącego niegdyś wątpliwości głównie natury moralnej, w związek, który rodzi dziś przede wszystkim problemy natury majątkowej. Aspekty majątkowe niemałżeńskiego pożycia stanowią istotę niniejszej rozprawy doktorskiej.

Wstęp doktoratu poświęcony jest również definicji konkubinatu (nr 36-61) i zakreszeniu problematyki pracy.

W prawie francuskim, konkubinat został zdefiniowany przez ustawodawcę, w artykule 515-8 francuskiego kodeksu cywilnego (dalej: C.civ.). W prawie polskim, konkubinat definiowany jest przez orzecznictwo i doktrynę. Pomijając tę różnicę, elementy konstytutywne konkubinatu w obydwu porządkach prawnych pokrywają się. Konkubinat jest związkiem faktycznym (brak więzi prawnej) dwóch osób (monogamia), cechującym się stabilnością i ciągłością oraz wspólnym pożyciem. Konkubinat jest związkiem czysto faktycznym. A zatem w świetle prawa konkubenci są traktowani jak osoby sobie obce. Zarówno jego nawiązanie, jak i zakończenie nie są poddane jakiegokolwiek regulacji prawnej. Konkubinat cechuje tzw. wolność (swoboda) rozstania (*liberté de rupture*) (nr 44-46). Tylko związek dwóch osób może być zakwalifikowany jak konkubinat. A zatem związki

wieloosobowe nie mieszczą się w definicji konkubinatu (nr 47). Stabilność i ciągłość związku wykluczają z definicji konkubinatu związki przejściowe, przelotne (nr 48-50). Wspólnota życia (*communauté de vie*) stanowi sedno konkubinatu. Obejmuje ona zarówno wspólnotę osobistą, jak i majątkową konkubentów. By mówić o konkubinacie, koniecznym jest by między partnerami istniały, tak jak w małżeństwie, więzi: fizyczna, uczuciowa i gospodarcza (nr 51-62).

Konkubinatu nie wywołuje, przez sam fakt swego istnienia, żadnych skutków osobowych (nr 63), ani majątkowych między konkubentami (nr 65-75). W braku ustroju majątkowego, konkubenci muszą sami ułożyć swoje stosunki majątkowe. By to uczynić, mogą oni sięgać do rozmaitych instytucji prawa powszechnie obowiązującego, zwłaszcza do prawa zobowiązań, prawa rzeczowego, czy prawa spadkowego.

W zależności od podejścia konkubentów do formalizowania ich rozmaitych przedsięwzięć i czynności możemy wyróżnić trzy sytuacje: pierwsza – gdy konkubenci zawarli umowę kohabitacyjną (umowę konkubentką), regulującą w sposób ogólny wszystkie kwestie majątkowe mogące pojawić się zarówno w trakcie, jak i po ustaniu ich wspólnego życia. Druga sytuacja dotyczy par, które przywiązują dużą wagę do formalnego uregulowania czynności i w związku z tym zawsze zawierają stosowne umowy między sobą, razem stają do czynności z osobami trzecimi, zachowują rachunki i inne dokumenty, etc. W efekcie każde ich majątkowe zachowanie zostawia jakieś formalne « ślady ». Trzecia sytuacja dotyczy konkubentów w ogóle niedbających o stronę formalną dokonywanych czynności bądź też ograniczających się do sformalizowania jedynie czynności o dużej wartości. W większości przypadków ich decyzje zapadają w sposób milczący i nieudokumentowany.

Pierwsza sytuacja należy do rzadkości, a przez to jest czysto teoretyczna. Biorąc z kolei pod uwagę liczbę czynności dokonywanych każdego dnia i w trakcie pożycia danej pary, trwającego nie raz wiele lat, druga sytuacja również wydaje się teoretyczna i rzadka, a wręcz niemożliwa. Najczęściej spotykaną kategorią konkubentów są ci, którzy w ogóle nie formalizują dokonywanych czynności, a jeśli już to czynią, to tylko w odniesieniu do przedsięwzięć o znacznej wartości. Rozprawa doktorska skupia się na trzeciej kategorii konkubinatu jako najczęściej spotykanej i rodzącej najwięcej problemów.

Brak prawnego uregulowania stosunków majątkowych w trakcie pożycia poważnie utrudnia rozliczenie konkubentów po zakończeniu ich związku. Pojawiają się wówczas trudności z prawną kwalifikacją czynności dokonywanych przez konkubentów w trakcie ich

wspólnego pożycia. Kwalifikacja prawna czynności dokonywanych przez konkubentów w trakcie ich wspólnego pożycia wymaga analizy *a posteriori* okoliczności danego stanu faktycznego.

Analiza dorobku orzecznictwa i doktryny w dziedzinie rozwiązywania sporów majątkowych między byłymi konkubentami pozwala podzielić stosunki majątkowe konkubentów na dwie kategorie (nr 70-73): wspólnotowe stosunki majątkowe (*rappports patrimoniaux communautaires*) oraz indywidualistyczne (neutralne) stosunki majątkowe (*rappports patrimoniaux individualistes*). Kluczowym kryterium dla dokonania takiego podziału jest kryterium celu, który strony zamierzały osiągnąć.

Jak sama nazwa wskazuje, « wspólnotowe stosunki majątkowe między konkubentami » mają swe źródło w zachowaniach, które można, przynajmniej potocznie, określić mianem « wspólnych ». Są to zachowania nakierowane na osiągnięcie wspólnego celu. Kryterium wspólnego celu może być zdefiniowane szeroko jako materialne urzeczywistnienie i sprawne (prawidłowe) funkcjonowanie ich związku. Pojęcie to obejmuje bezpośrednie zaspokajanie wspólnych potrzeb konkubentów oraz ich ewentualnych dzieci. Wspólne potrzeby mogą być zarówno krótko, jak i długofalowe. Materialne urzeczywistnienie związku obejmuje czynności wspólnie dokonywane przez konkubentów, które zmierzają do nadania ich związkowi osobowemu (uczuciowemu) wymiaru materialnego. Najczęściej chodzi tutaj o wspólne zamieszkanie (*communauté de toit*), które strony realizują poprzez zakup wspólnego mieszkania, czy budowę wspólnego domu. Prawidłowe funkcjonowanie związku odnosi się natomiast do ogólnego efektu wszelkich czynności, poprzez które konkubenci pragną zagwarantować sobie utrzymanie, a także podnoszenie materialnego standardu ich wspólnego życia. I tak, by zapewnić dochody ich wspólnemu gospodarstwu domowemu, konkubenci mogą wspólnie prowadzić działalność gospodarczą, bądź też jeden z konkubentów może pomagać drugiemu w prowadzeniu takiej działalności. Wspólne pożycie sprawia, że każdy z konkubentów przyczynia się również do zaspokajania zwykłych potrzeb ich gospodarstwa domowego.

By osiągnąć ów wspólny cel konkubenci mogą działać razem bądź osobno, ale z efektu owych działań zawsze będą korzystać oboje. Tego typu działania często poprzedzone są ich porozumieniem ustalającym konkretny cel i sposoby jego realizacji. Najczęściej jednak tego typu porozumienia są dorozumiane.

Forma uczestniczenia każdego z konkubentów w realizacji wspólnego celu nie musi być taka sama, mogą oni bowiem zdecydować, że udział jednego z nich będzie ekwiwalentem

w innej postaci udziału drugiego. Nie należy wykluczać również sytuacji, w której to jeden z konkubentów zdecyduje się na całkowite i samodzielne zaspokojenie ich wspólnej potrzeby. Innymi słowy w tej kategorii działań znajdziemy te wszystkie czynności, w drodze których konkubenci chcą stworzyć, przynajmniej w potocznym znaczeniu, « coś wspólnego » (« majątkową wspólnotę »).

Drugą kategorię stosunków majątkowych między konkubentami stanowią indywidualistyczne stosunki majątkowe. Przymiotnik « indywidualistyczny » nie został tutaj użyty w pejoratywnym znaczeniu tego słowa, przywołującym na myśl egoizm. Wręcz przeciwnie, w tej kategorii stosunków majątkowych bardzo często mamy do czynienia z pewnego rodzaju szczodrością, z zachowaniami altruistycznym skierowanymi na zaspokojenie potrzeb partnera. Zastosowanie powyższego określenia miało na celu podkreślenie, że pomimo trwania w związku każdy z konkubentów ma własne cele i potrzeby, które pragnie zrealizować i które przyniosą korzyści tylko jemu samemu. Konkubent może osiągnąć swój indywidualny cel samodzielnie lub z pomocą swego partnera, która to pomoc przybrać może różne postaci. Zdarza się, że konkubent zauważa potrzebę (bieżącą lub przyszłą) partnera i decyduje się ją w całości samodzielnie zaspokoić. Konkubenci mogą działać razem lub osobno, by osiągnąć dany cel i zaspokoić osobiste potrzeby, bieżące lub przyszłe, jednego z nich.

Cechą charakterystyczną indywidualistycznych działań jest wyłączna korzyść beneficjenta. Tylko on będzie korzystał z efektów takich przedsięwzięć. W tej kategorii zachowań znajdziemy te wszystkie czynności, które nie mają na celu tworzenia jakiegokolwiek wspólności konkubenckiej, nawet w potocznym rozumieniu tego słowa. Wskazać możemy tutaj np. pomoc finansową w zakupie rzeczy potrzebnej partnerowi, sfinansowanie remontu w mieszkaniu partnera, nieodpłatną pomoc w prowadzeniu działalności przez partnera, zabezpieczenie przyszłości partnera.

Zakwalifikowanie danego zachowania jako wspólnotowego albo indywidualistycznego będzie miało z kolei wpływ na rozliczenia majątkowe konkubentów po rozpadzie ich związku. Wielość i różnorodność relacji majątkowych, jakie mogą powstać w trakcie konkubinatu przemawiają za odrzuceniem uniwersalistycznej koncepcji rozliczania konkubentów po rozpadzie ich związku. Niemożliwe jest bowiem rozliczenie całokształtu powiązań majątkowych między konkubentami za pomocą jednej istniejącej już instytucji prawnej. Dlatego też, do rozliczania konkubentów należy zastosować metodę kazuistyczną,

zgodnie z którą dany problem majątkowy należy rozwiązać stosując, stosownie do okoliczności danego przypadku, istniejącą już instytucję prawną, która najlepiej odpowiada jego specyfice. W konsekwencji, całkowite rozliczenie konkubinatu będzie czasem wymagało zastosowania osobno, kilku, różnych mechanizmów prawnych do różnych problemów majątkowych (nr 75).

Powyższe założenia zdeterminowały podział rozprawy doktorskiej, zgodnie z francuską metodologią, na dwie części. Pierwsza część rozprawy poświęcona została « wspólnotowym stosunkom majątkowym i ich rozliczeniu », a druga część: « indywidualistycznym stosunkom majątkowym i ich rozliczeniu ».

CZĘŚĆ PIERWSZA

Wspólnotowe stosunki majątkowe i ich rozliczenie

(Les rapports patrimoniaux communautaire et leur liquidation)

CZĘŚĆ DRUGA

Indywidualistyczne stosunki majątkowe i ich rozliczenie

(Les rapports patrimoniaux individualistes et leur liquidation)

CZĘŚĆ PIERWSZA

WSPÓLNOTOWE STOSUNKI MAJĄTKOWE I ICH ROZLICZENIE

Pierwsza część rozprawy doktorskiej poświęcona jest tzw. wspólnotowym stosunkom majątkowym, czyli stosunkom, które powstają między konkubentami na skutek ich współdziałania zmierzającego do realizacji ich wspólnego celu.

Podstawowym problemem jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy między konkubentami powstaje majątek wspólny w sensie prawnym. Analiza problemu prowadzi do dwóch zasadniczych wniosków, które dyktują podział części pierwszej na dwa tytuły.

Mimo iż istniejące instytucje prawa cywilnego uniemożliwiają przyjęcie majątku wspólnego między konkubentami (Tytuł I), to jednak pozwalają one na rozliczenie pojedynczych majątkowych przedsięwzięć konkubentów według zasad, jakimi rządzą się instytucje prawa cywilnego, które przewidują powstanie majątku wspólnego (Tytuł II).

Tytuł I: Przepisy prawa powszechnie obowiązującego wykluczające istnienie majątku wspólnego między konkubentami (*L'insuffisance des règles du droit commun pour doter le concubinage d'un patrimoine commun*)

Titre II: Wykorzystanie istniejących instytucji prawnych do uregulowania wspólnotowych stosunków majątkowych między konkubentami (*L'adaptation des règles du droit commun pour exprimer les rapports patrimoniaux communautaires des concubins*)

TYTUŁ I: Przepisy prawa powszechnie obowiązującego wykluczające istnienie majątku wspólnego między konkubentami

Tytuł I pierwszej części rozprawy ma na celu wykazanie, iż istniejące instytucje prawa cywilnego nie pozwalają na całościowe ujęcie stosunków majątkowych łączących konkubentów. Sam fakt pozostawania w konkubinacie nie pociąga za sobą powstania majątku wspólnego w sensie prawnym. Nie pozwala na to definicja prawna majątku wspólnego (Rozdział I). Niemożliwym jest również całościowe ujęcie konkubinatu w ramy istniejących instytucji prawnych pociągających za sobą powstanie majątku wspólnego. Stosowanie przez analogię ustawowego ustroju małżeńskiego do konkubinatu jest zakazane, zaś zasady rządzące spółką cywilną w prawie polskim i spółką utworzoną faktycznie w prawie francuskim okazują się niewystarczające, by stanowić ustrój majątkowy konkubinatu (Rozdział II). Ewentualna namiastka majątku wspólnego w postaci współwłasności w częściach ułamkowych również okazuje się instytucją nieadekwatną do tego, by stanowić ustrój majątkowy konkubinatu (Rozdział III).

Tytuł I doktoratu obejmuje następujące trzy rozdziały:

Rozdział I: Definicja prawna majątku wspólnego wykluczająca jego przyjęcie w konkubinacie (*La difficile adaptation de la définition juridique du patrimoine au concubinage*)

Rozdział II: Instytucje prawa cywilnego pociągające za sobą powstanie majątku wspólnego jako reżim majątkowy nieadekwatny do konkubinatu (*L'impossibilité de recourir aux institutions civiles dotées d'un patrimoine commun*)

Rozdział III: Współwłasność w częściach ułamkowych – namiastka majątku wspólnego nieadekwatna do konkubinatu (*L'indivision – substitut de patrimoine commun inadapté au concubinage*)

Rozdział I: Definicja prawna majątku wspólnego wykluczająca jego przyjęcie w konkubinacie

Analiza pojęcia « majątek wspólny », zarówno w prawie francuskim, jak i w prawie polskim, prowadzi do wniosku, że sam fakt wspólnego niemałżeńskiego pożycia nie pociąga za sobą powstania takiego majątku między konkubentami (nr 80-108).

Rozdział II: Instytucje prawa cywilnego pociągające za sobą powstanie majątku wspólnego jako reżim majątkowy nieadekwatny do konkubinatu

Zalety istnienia majątku wspólnego konkubentów w postaci odrębnej masy majątkowej, ujawniające się zwłaszcza w momencie rozpadu związku, rodzą pytanie o możliwość « zamknięcia » konkubinatu w ramy istniejącej już instytucji prawnej, która powstanie takiego majątku przewiduje. W niniejszym rozdziale analizowane są: małżeński ustrój wspólności ustawowej (*communauté légale*) (Sekcja I; nr 110-142) oraz umowa spółki (*société*) (Sekcja II; nr 143-221).

1) Zakaz stosowania małżeńskiego ustroju wspólności ustawowej do konkubinatu

W tej sekcji przedstawione zostały główne założenia małżeńskiego ustroju wspólności ustawowej w obydwu porównywanych porządkach prawnych oraz mechanizm stosowania prawa w drodze analogii.

Podstawowy wniosek, wspólny dla prawa francuskiego (nr 121-124) i polskiego (nr 125-142), płynący z analizy przepisów prawnych rządzących tym ustrojem majątkowym, jak również ich *ratio legis* jest następujący: małżeńska wspólność ustawowa nie może być, w drodze analogii, stosowana do konkubentów jako ustrój majątkowy. Pomimo istnienia pewnego podobieństwa między konkubinatem i małżeństwem, jest ono niewystarczające, by uzasadnić stosowanie poprzez analogię przepisów małżeńskich do konkubentów.

2) Niemożliwość zamknięcia konkubinatu w ramach spółki

Rozważania zawarte w tej sekcji poświęcone są koncepcji spółki i ewentualnej możliwości jej zastosowania jako ustroju majątkowego konkubinatu. Innymi słowy, celem powyższej analizy było znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy konkubinat, jako związek dwóch osób, może być traktowany jak spółka.

Zasadniczym wnioskiem płynącym z analizy koncepcji spółki jest jej odrzucenie jako reżimu majątkowego konkubinatu z następujących przyczyn:

1) koncepcja spółki utworzonej faktycznie (*société créée de fait*) w prawie francuskim (nr 144-195), jak również koncepcja spółki cywilnej (*société civile*) w prawie polskim (nr 196-221) są nieadekwatne do konkubinatu;

2) spółka utworzona faktycznie nie może być w prawie francuskim ustrojem majątkowym konkubinatu, gdyż:

- konkubinat jako związek (wspólne pożycie) dwóch osób (*conjugalité*) nie spełnia przesłanek przewidzianych w artykule 1832 C. civ. dla każdego rodzaju spółek (nr 160-181),
- sposób uregulowania zarówno stosunków wewnętrznych spółki (tj. między wspólnikami), jak również stosunków zewnętrznych (tj. wspólników z osobami trzecimi) jest nieprzystosowany do wolnego związku, jakim jest konkubinat (nr 182-195). Ewentualne przyjęcie konstrukcji spółki jako ustroju majątkowego konkubinatu rodziłoby przede wszystkim trudności w określeniu składu majątku wspólnego konkubentów-wspólników. Źródłem owej trudności jest fakt iż, będąc związkiem niepodlegającym jakimkolwiek formalnościom, trudno jest jednoznacznie określić moment zawiązania się konkubinatu. A zatem, nie mogąc jednoznacznie określić momentu powstania konkubinatu, nie można by jednoznacznie określić momentu powstania spółki. Problemy z ustaleniem momentu powstania konkubinatu-spółki prowadziłyby z kolei do trudności z ustaleniem składu majątku spółki, a w ostatecznym rozrachunku do jego prawidłowego podziału (nr 184-189). W przypadku stosunków zewnętrznych spółki (nr 190-195), największe trudności dotyczyłyby dokładnego określenia pasywów spółki. Problematiczna jest również możliwość powoływania się przez osoby trzecie na tzw. teorię pozoru (*théorie de l'apparence*).

3) umowa spółki cywilnej w prawie polskim nie może być ustrojem majątkowym konkubinatu, ponieważ:

- elementy konstytutywne spółki cywilnej sprzeciwiają się traktowaniu konkubinatu jak spółkę. Przeciwno zakwalifikowaniu wolnego związku przemawiają: trudności dowodowe dotyczące zawarcia umowy spółki; różnica między celem konkubinatu a celem spółki, trudności z określeniem wkładów konkubentów (nr 200-214);
- skutki prawne spółki nie przystają do skutków konkubinatu. A mianowicie, skład osobowy spółki może ulec zmianie, co z kolei jest niemożliwe w przypadku konkubinatu. Funkcje mas majątkowych występujących w spółce różnią się funkcji mas majątkowych występujących w konkubinacie. Przepisy dotyczące odpowiedzialności wspólników za zobowiązania spółki prowadziłyby do przyjęcia odpowiedzialności solidarnej za długi zaciągnięte na potrzeby ich gospodarstwa domowego w znacznie szerszym zakresie aniżeli ma to miejsce np. w małżeństwie. W końcu, trudności z określeniem wkładów konkubentów-wspólników rzutowałyby na podział zysków i strat związanych z funkcjonowaniem spółki (nr 214-221).

Rozdział III: Współwłasność w częściach ułamkowych – namiastka majątku wspólnego nieadekwatna do konkubinatu

Wykluczenie stosowania przepisów o małżeńskiej wspólności ustawowej, jak również niemożliwość « wtłoczenia » całokształtu stosunków majątkowych konkubentów w ramy spółki, celem nadania mu majątku wspólnego, sprawiły, iż konieczna stała się analiza współwłasności w częściach ułamkowych

Analiza francuskich i polskich przepisów o współwłasności w częściach ułamkowych prowadzi do wniosku, że powyższa instytucja nie może stanowić namiastki majątku wspólnego konkubentów i jest ona niewystarczająca do uregulowania całokształtu wspólnotowych stosunków majątkowych między konkubentami.

Do powyższego wniosku prowadzą następujące obserwacje:

1) natura współwłasności w częściach ułamkowych nie odpowiada naturze konkubinatu (nr 236-287). Przeciwnostawiają się temu:

- przedmiot współwłasności w częściach ułamkowych – co do zasady współwłasność w częściach ułamkowych dotyczy pojedynczej rzeczy, nie zaś masy majątkowej. Masa majątkowa może stanowić przedmiot współwłasności w częściach ułamkowych tylko w przypadkach ustawowo przewidzianych (Francja: nr 242-246; Polska: nr 276-282);

– różnica celu współwłasności w częściach ułamkowych i konkubinatu (ten argument podnoszony jest głównie w prawie polskim (nr 283-285);

2) ustrój współwłasności w częściach ułamkowych jest nieadekwatny do konkubinatu (nr 286-316), gdyż:

– przepisy dotyczące zarządu współwłasnością w częściach ułamkowych mogą w warunkach konkubinatu znacząco paraliżować podejmowanie decyzji. Co do zasady czynności zwykłego zarządu wymagają zgody większości współników. Przełożenie tej zasady na konkubentów oznaczałoby w rzeczywistości wymóg jednomyślności (nr 287-292);

– przepisy dotyczące zniesienia współwłasności w częściach ułamkowych również sprzeciwiają się stosowaniu tej instytucji jako ustroju majątkowego konkubinatu (nr 293-316), zwłaszcza:

- możliwość żądania przez każdego ze współwłaścicieli, w każdym czasie, zniesienia współwłasności (nr 294-299);
- sposoby zniesienia współwłasności (nr 300-316).

3) W francuskim prawie rodzinnym, współwłasność w częściach ułamkowych stosowana jest do związków prawnie uregulowanych (nr 248-261), jak i prawnie nieuregulowanych (nr 262-266), na dwa różne sposoby. I tak, w zależności od rodzaju związku, współwłasność może mieć zastosowanie do pojedynczych przedmiotów (*indivision à vocation particulière*) albo może stanowić pewną odrębną masę majątkową zawierającą kilka rzeczy (*indivision à vocation générale*). Ostatnia reforma cywilnego paktu solidarności (*pacte civil de solidarité*, w skrócie: PACS) z 2006 roku, zachęca do sformułowania w odniesieniu do prawa francuskiego propozycji *de lege ferenda* dotyczącej wykorzystania współwłasności w częściach ułamkowych do rozliczeń majątkowych między konkubentami. W razie trudności z udowodnieniem przez jednego z konkubentów wyłącznej własności spornych rzeczy ruchomych, można by przyjąć istnienie między konkubentami pewnej masy majątkowej obejmującej owe sporne rzeczy ruchome (*masse mobilière indivise; indivision à vocation générale entre concubins*; nr 267-270). Takie rozwiązanie mogłoby ułatwić ostateczne rozliczenia konkubentów po rozpadzie ich związku,

Tytuł II: Wykorzystanie istniejących instytucji prawnych do uregulowania wspólnotowych stosunków majątkowych między konkubentami

Tytuł II ma na celu wykazanie, że mimo iż istniejące instytucje prawne są niewystarczające, by stanowić ustrój majątkowy konkubinatu, to jednak mogą one okazać się przydatne do rozliczenia pojedynczych przedsięwzięć majątkowych nakierowanych na realizację wspólnego celu.

Stosunki majątkowe o charakterze wspólnotowym nawiązują się między konkubentami przede wszystkim na płaszczyźnie codziennego życia i wynikają ze wspólnego zaspokajania bieżących potrzeb gospodarstwa domowego. Pomimo przyjętego zakazu stosowania do konkubentów przepisów o małżeńskich ustrojach majątkowych, zasada o małżeńskiej odpowiedzialności solidarnej za zobowiązania wynikające z zaspokajania bieżących potrzeb gospodarstwa domowego mogłaby stanowić punkt wyjścia do wypracowania *de lege ferenda* wspólnej wszystkim związkom dwóch osób, żyjącym na wzór małżeński, zasady o odpowiedzialności solidarnej (Rozdział I).

Nierzadko konkubenci decydują się na wspólną budowę domu. Ten jakże istotny składnik majątku każdego z konkubentów stanowi często przedmiot ich sporu, gdy dochodzi do rozpadu ich związku. Współdziałanie konkubentów na płaszczyźnie zawodowej także prowadzi do nawiązania się między nimi stosunków majątkowych. Rozliczenie efektów wspólnej budowy, jak również współpracy zawodowej konkubentów może być dokonane w oparciu o przepisy dotyczące spółki cywilnej w prawie polskim i spółki utworzonej faktycznie w prawie francuskim. Z kolei wspólne nabywanie określonych rzeczy przez konkubentów może być rozliczone według zasad o współwłasności w częściach ułamkowych (Rozdział II).

W przypadku niemożliwości zastosowania wyżej wymienionych przepisów prawnych, mechanizmem pozwalającym na ostateczne rozliczenie konkubentów jest bezpodstawne wzbogacenie (Rozdział III).

Plan Tytułu II przedstawia się następująco:

Rozdział I: Rozliczanie długów wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb gospodarstwa domowego wzorowane na przepisach małżeńskich (*Le règlement des charges du ménage modelé sur la solution matrimoniale*)

Rozdział II: Instytucje prawa cywilnego o charakterze wspólnotowym służące rozliczeniu pojedynczych stosunków majątkowych (*Les institutions civiles à caractère communautaire adapter à la liquidation des rapports ponctuels*)

Rozdział III: Bezpodstawne wzbogacenie – ostateczny mechanizm prawny służący przywróceniu równowagi majątkowej (*L'enrichissement sans cause – le dernier moyen de rééquilibrage patrimonial*)

Rozdział I: Rozliczanie długów wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb gospodarstwa domowego wzorowane na przepisach małżeńskich (nr 322-340)

Niniejszy rozdział poświęcony został przyczynianiu się konkubentów do zaspokajania zwykłych potrzeb ich wspólnego gospodarstwa domowego i ich odpowiedzialności za zobowiązania, które zaciągnęli w sprawach wynikających z zaspokajania wyżej wskazanych potrzeb.

Z przeprowadzonych badań wynikają następujące wnioski:

- 1) W obydwu porównywanych porządkach prawnych, na konkubentach nie ciąży ustawowy obowiązek przyczyniania się do zaspokajania zwykłych potrzeb ich wspólnoty życiowej (nr 329-333).
- 2) We Francji zagadnienie przyczyniania się konkubentów do zaspokajania zwykłych potrzeb ich gospodarstwa domowego jest żywo dyskutowane w doktrynie i stanowi przedmiot niezwykle bogatego orzecznictwa (nr 335-350). Orzecznictwu brakuje jednak spójności. Z jednej bowiem strony brak jest jednak jednolitego stanowiska judykatury francuskiej w kwestii istnienia obowiązku naturalnego (*obligation naturelle*) przyczyniania się konkubentów do zaspokajania zwykłych potrzeb ich gospodarstwa domowego (nr 336-345); a z drugiej strony, sędziowie nierzadko, w sprawach, które nie są bezpośrednio związane z konkubinatem (np. orzekanie o alimentach na rzecz byłego małżonka), uwzględniają faktyczne przyczynianie się przez konkubentów do zaspokajania ich zwykłych potrzeb (nr 346-350).

3) W Polsce temat przyczyniania się do zaspokajania zwykłych potrzeb konkubenckiego gospodarstwa domowego jest rzadko podejmowany. Jednak w kilku orzeczeniach można dostrzec załączki uznania, iż takowy obowiązek (moralny) na konkubentach spoczywa (nr 351-355).

4) Z powyższego wynika, że zarówno we Francji, jak i w Polsce, nieśmiało uznaje się, że na konkubentach spoczywa moralny obowiązek przyczyniania się do zaspokajania zwykłych, bieżących potrzeb ich wspólnego życia (nr 333-355).

5) Wspólną dla obydwu porządków prawnych jest zasada, że każdy z konkubentów odpowiada za długi, które sam zaciągnął. Zagadnienie ewentualnej odpowiedzialności solidarnej konkubentów dotyczy zobowiązań zaciągniętych przez jednego z nich na zaspokojenie zwykłych potrzeb ich gospodarstwa domowego. W obydwu porządkach prawnych, zarówno przepisy prawa zobowiązań (nr 373-379), jak i przepisy dotyczące małżonków, francuskiego PACS-u, czy też przepisy proponowane w projektach ustaw dotyczących związku partnerskiego w Polsce (nr 361-372), nie pozwalają na przyjęcie solidarnej odpowiedzialności konkubentów za zobowiązania zaciągnięte przez jednego z nich, w celu zaspokojenia zwykłych potrzeb ich gospodarstwa domowego. W literaturze przedmiotu solidarna odpowiedzialność konkubentów jest jednak dyskutowana, a sędziowie, zwłaszcza francuscy, czasem taką odpowiedzialność konkubentów przyjmują. Brak solidarnej odpowiedzialności konkubentów za wyżej wskazane zobowiązania jest zatem pozorny (nr 359-412).

We Francji, zaobserwować można swego rodzaju « orzecznicy chaos » związany pociąganiem konkubentów do odpowiedzialności solidarnej z tytułu zobowiązań zaciągniętych w sprawach wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb ich gospodarstwa domowego (nr 381-409). Mimo iż Sąd Kasacyjny stanowczo zakazuje stosowania do konkubentów przepisu artykułu 220 C. civ. (małżeńska odpowiedzialność solidarna za długi; *solidarité ménagère*), sądy apelacyjne nierzadko odwołują się do owego mechanizmu (nr 383-395). Ponadto, by chronić osoby trzecie, stosowana jest tzw. teoria pozoru (*théorie de l'apparence*) (nr 396-409).

W Polsce, zagadnienie solidarnej odpowiedzialności konkubentów za długi zaciągnięte w celu zaspokojenia zwykłych potrzeb ich wspólnego pożycia nie stanowiło jeszcze przedmiotu tak pogłębionej analizy prawnej, jak ma to miejsce we Francji (nr 410-411).

6) Powyższe rozważania doprowadziły do sformułowania propozycji *de lege ferenda* polegającej na unifikacji solidarnej odpowiedzialności za zobowiązania zaciągnięte w sprawach wynikających z zaspokajania zwykłych potrzeb wspólnego gospodarstwa domowego (nr 413-437). Zaproponowane rozwiązanie, wzorujące się na rozwiązaniu przyjętym dla par małżeńskich, stosowane byłoby do różnych związków dwóch osób niezależnie od ich statusu prawnego. Podstawowym kryterium stosowania tego nowego rozwiązania byłoby wspólne pożycie dwóch osób (cechujące się więzią fizyczną, uczuciową i materialną) (nr 415-423). Regres między partnerami byłby proporcjonalny do stopnia ich przyczyniania się do zaspokajania zwykłych potrzeb wspólnego gospodarstwa (nr 424-437).

Rozdział II: Instytucje prawa cywilnego o charakterze wspólnotowym służące rozliczeniu pojedynczych stosunków majątkowych (nr 441-682)

Rozdział ten poświęcony został stosowaniu współwłasności w częściach ułamkowych (*indivision*) oraz umowy spółki do pojedynczych powiązań majątkowych konkubentów.

Stosowanie współwłasności w częściach ułamkowych:

1) Przez wzgląd na naturę i cel współwłasności w częściach ułamkowych, zarówno w prawie francuskim, jak i w prawie polskim, instytucja ta może być stosowana do wspólnie nabytych przez konkubentów rzeczy, służących zaspokajaniu ich wspólnych potrzeb (nr 442-559).

2) Prawo francuskie: z chwilą zakończenia wolnego związku, każdy z konkubentów może, na zasadach ogólnych, odzyskać rzeczy, które stanowią jego własność. W przypadku, gdy jego były partner podnosi przed sądem istnienie współwłasności w częściach ułamkowych co do spornej rzeczy, rzekomy właściciel musi wykluczyć jej istnienie (nr 445-474), udowadniając swoją wyłączną własność za pomocą dowodu na piśmie (nr 448-449), bądź też, gdy to możliwe, za pomocą domniemania « w przypadku rzeczy ruchomych posiadanie staje za dowód (własności) » (*« en fait de meuble, la possession vaut titre »*) (nr 450-463). Trudnościom

z udowodnieniem wyłącznej własności można zapobiec sporządzając na początku związku lub w jego trakcie, spis (inwentarz) rzeczy ruchomych konkubentów ze wskazaniem ich właściciela (nr 464-474).

Gdy żaden z konkubentów nie udowodni swojej wyłącznej własności, bardzo często sędziowie francuscy przyjmują, iż sporna rzecz stanowi przedmiot konkubenckiej współwłasności w częściach ułamkowych (nr 475-521).

Podział aktywów współwłasności w częściach ułamkowych (nr 503-507) wymaga uprzedniego dokonania rozliczeń między współwłasnością, współwłaścicielami i osobami trzecimi (wierzycielami) (nr 478-502). Duży wpływ na ostateczne rozliczenie współwłaścicieli ma okoliczność, kto i jak korzystał ze spornej rzeczy zarówno w trakcie konkubinatu, jak i po jego zakończeniu.

Ogólne przepisy dotyczące zniesienia współwłasności w częściach ułamkowych przewidują mechanizm tzw. preferencyjnego przyznania (*attribution préférentielle*), który znajduje zastosowanie, co do zasady, do współwłasności w częściach ułamkowych o podłożu rodzinnym. Aktualnie, stosowanie przyznania preferencyjnego do współwłasności w częściach ułamkowych między konkubentami jest wyłączone. Pogłębiona analiza tego mechanizmu skłania do zaproponowania *de lege ferenda*, by przyznanie preferencyjne mogło być stosowane również do konkubenckiej współwłasności w częściach ułamkowych (nr 508-521).

3) Prawo polskie: zastosowanie przepisów o współwłasności w częściach ułamkowych do stosunków majątkowych między konkubentami wymaga, by zachowanie konkubentów wyrażało wolę nabycia danej rzeczy na współwłasność (nr 525-528). Owa wola może przejawiać się np. w bezpośrednim udziale konkubenta w nabyciu danej rzeczy (tj. udział w finansowaniu), czy też np. w nabyciu danej rzeczy z tzw. « wspólnego portfela » (tj. za wspólne, połączone uprzednio środki finansowe) (nr 529-536). Szczególnie przydatne przy ustalaniu własności spornej rzeczy mają posiadania związane z posiadaniem (nr 537-546).

Współwłasność w częściach ułamkowych może być stosowana do rzeczy nabytych przez konkubentów w celu zaspokojenia ich wspólnych potrzeb (nr 549-550). Natomiast

zdecydowanie należy wykluczyć jej stosowanie do nakładów poczynionych przez jednego z konkubentów na rzecz będącą własnością drugiego (nr 551-555).

Stosowanie umowy spółki (nr 560-682):

Konstrukcja spółki może być stosowana w prawie francuskim i w prawie polskim do rozliczania współdziałania konkubentów, mającego na celu budowę wspólnego domu lub prowadzenie działalności gospodarczej.

1) Prawo francuskie (nr 562-621) – jasna interpretacja elementów konstytutywnych spółki jest konieczna do przewidywalnego i spójnego stosowania konstrukcji spółki utworzonej faktycznie do stosunków majątkowych między konkubentami (zwłaszcza nr 575-581).

Pogłębiona analiza elementów konstytutywnych spółki, jak również niezmiernie bogatego orzecznictwa pozwala wnioskować, iż możliwe jest odnalezienie wszystkich elementów konstytutywnych spółki w budowie wspólnego domu przez konkubentów (nr 582-597). W przypadku takiego wspólnotowego przedsięwzięcia, możliwe jest precyzyjne określenie momentu powstania spółki (propozycje momentów powstania spółki: nr 585-586).

Koncepcja spółki utworzonej faktycznie mogłaby również znaleźć zastosowanie do rozliczenia współdziałania konkubentów na planie zawodowym (nr 598-607), tzn. w przypadku wspólnie założonej działalności gospodarczej (nr 603), jak również, pod pewnymi warunkami, w sytuacji, gdy jeden z konkubentów pomagał partnerowi w prowadzeniu jego działalności gospodarczej (nr 604-607).

Zakwalifikowanie danego stosunku majątkowego jako spółki utworzonej faktycznie umożliwi następnie rozliczenie efektów konkubenckiego współdziałania według przepisów o spółce (nr 608-615) i dostęp do mechanizmów rozliczeniowych, z których konkubenci, w przeciwnym wypadku nie mogą skorzystać. Chodzi tutaj zwłaszcza o możliwość zastosowania mechanizmu preferencyjnego przyznania, do którego odsyłają przepisy o spółce (nr 612-615).

2) Prawo polskie (nr 622-680): podobnie jak w przypadku prawa francuskiego, umowa spółki cywilnej mogłaby być stosowana do budowy wspólnego domu przez konkubentów. Umowa spółki powinna być stwierdzona pismem. A zatem forma pisemna jest tutaj zastrzeżona *ad*

probationem (dla celów dowodowych) i dorozumiane zawarcie umowy spółki może być wyprowadzone z każdego zachowania konkubentów, które w dostateczny sposób wyraża ich wolę zawarcia takiej umowy (nr 626-629). Podobnie jak na gruncie prawa francuskiego, również w prawie polskim, precyzyjne wskazanie momentu powstania takiej spółki byłoby możliwe (propozycje momentu powstania konkubenckiej spółki: nr 630-631). Rozliczenie konkubenckiej spółki nastąpi wówczas według ogólnych zasad dotyczących likwidacji spółki (nr 632-638).

Jeśli umowa spółki nie została wyraźnie zawarta, a dom został wybudowany przez konkubentów na terenie będącym własnością tylko jednego z nich, konkubenta będącego właścicielem zabudowanej działki należałoby uznać za dłużnika spółki do wysokości wartości, o jaką wzrosła, na skutek zabudowy, wartość terenu.

Wniesione do spółki wkłady należy zwrócić konkubentom-wspólnikom zgodnie z ogólnymi zasadami dotyczącymi zwrotu wkładów (*sur les propositions du partage*: nr 634-638).

Umowa spółki cywilnej może również znaleźć zastosowanie do zawodowej współpracy konkubentów (nr 674-680).

3) Zarówno w francuskiej, jak i polskiej literaturze przedmiotu, analizowane są również jako alternatywa dla spółki, roszczenia wynikające z prawa rzeczowego, a mające swe źródło w budowie na cudzym gruncie. Należy jednak stwierdzić, iż jest to alternatywa bardzo niepewna. W prawie francuskim, powodzenie powództwa opartego o przepis artykułu 555 C. civ. jest, w stosunkach między byłymi konkubentami, niepewne (nr 616-621). Nawet jeśli konkubent niebędący właścicielem terenu może być uznany za osobę trzecią (*un tiers-constructeur*) (nr 618-619), na przeszkodzie ku zastosowaniu przepisu artykułu 555 C. civ. do rozliczenia konkubentów stanie najczęściej ich umowa, nawet dorozumiana, dotycząca owej wspólnej budowy. Trudno bowiem przyjąć, że dokonując tak dużego przedsięwzięcia majątkowego, konkubenci nie uzgodnili wcześniej zasad jego realizacji (nr 620-621).

W prawie polskim, w przepisie artykułu 231 kodeksu cywilnego (dalej: k.c.) również trudno upatrywać alternatywy dla umowy spółki (nr 639-668). Spełnienie rygorystycznych przesłanek wynikających z artykułu 231 k.c. jest w warunkach konkubinatu bardzo trudne (nr 639-665).

Rozdział III: Bezpodstawne wzbogacenie – ostateczny mechanizm prawny służący przywróceniu równowagi majątkowej

Celem niniejszego rozdziału było wykazanie, że jeśli do rozliczenia wspólnotowych stosunków majątkowych między konkubentami nie można zastosować instytucji prawa cywilnego o charakterze wspólnotowym, bezpodstawne wzbogacenie może odegrać rolę ostatecznego mechanizmu, który przywróci równowagę majątkową między partnerami.

1) Wspólne pożycie bardzo często prowadzi do zachwiania równowagi majątkowej między konkubentami. Stan ten utrzymuje się po zakończeniu konkubinatu, gdyż brak jest mechanizmów prawnych właściwych dla wolnego związku, które tę równowagę mogłyby w sposób « automatyczny » przywrócić (nr 709-715).

2) Zachwianą równowagę majątkową między konkubentami w dużej mierze podtrzymują również niedoskonałe rozwiązania praktykowane przez sądy (nr 716-735). Orzecznictwo jest w tej dziedzinie nieprzewidywalne: zakres stosowania bezpodstawnego wzbogacenia do konkubentów jest nieprecyzyjny, a zasada subsydiarności bezpodstawnego wzbogacenia jest nieprawidłowo stosowana, zwłaszcza w prawie francuskim (nr 717-730). Ponadto, sędziowie francuscy nierzadko oceniają całe wspólne pożycie konkubentów, by ustalić, czy przesunięcie majątkowe miało podstawę prawną, podczas gdy należy poddać ocenie konkretne, pojedyncze zdarzenie, które doprowadziło do bezpodstawnego wzbogacenia (nr 731-735).

3) Bezpodstawne wzbogacenie może stanowić « ostatnią deskę ratunku », by przywrócić zachwianą w trakcie konkubinatu równowagę majątkową. Konieczne jest jednak doprecyzowanie zasad stosowania tego mechanizmu. Powodzenie powództwa opartego na bezpodstawnym wzbogaceniu zależy od elementów mieszanych: obiektywnych i subiektywnych (nr 736-847).

Kryteria obiektywne:

Roszczenie o zwrot bezpodstawnie uzyskanej korzyści majątkowej jest uzasadnione, gdy brak jest podstawy prawnej przesunięcia majątkowego w sensie obiektywnym (*cause objective*).

W doktrynie francuskiej wyróżnia się dwa aspekty obiektywnej podstawy prawnej przesunięcia majątkowego: formalny i materialny. W prawie polskim chodzi o podstawę prawną wzbogacenia w sensie formalnym (nr 737-788).

W obydwu porządkach prawnych, brak tytułu prawnego (*titre juridique*) wzbogacenia uzasadnia zwrot uzyskanej korzyści (aspekt formalny podstawy prawnej: nr 740-751). Konkubinat sam w sobie nie może być traktowany jak podstawa prawna uzasadniająca wszystkie przesunięcia majątkowe między majątkami konkubentów (nr 752-757).

Jak wynika z niektórych francuskich orzeczeń, wygoda zapewniona przez wspólne pożycie może być traktowana jak korzyść uzyskana w zamian za zubożenie (podstawa przesunięcia w ujęciu materialnym: nr 758-788), wykluczając tym samym roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (nr 763-770). Podobnie przesunięcia majątkowe mieszczące się w ramach normalnego przyczyniania się do zaspokajania zwykłych potrzeb wspólnego gospodarstwa domowego nie mogą uzasadniać roszczenia o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia (nr 772-778).

Natomiast można postulować, by przekroczenie progu tzw. normalnego przyczyniania się do zaspokajania zwykłych potrzeb gospodarstwa domowego, czy też normalnej współpracy podyktowanej potrzebami życia codziennego, uzasadniało roszczenie o zwrot bezpodstawnie uzyskanej korzyści (nr 779-788).

Przedstawiciele polskiej doktryny nie poświęcają wiele uwagi stosowaniu bezpodstawnego wzbogacenia do stosunków majątkowych między konkubentami. Orzecznictwo polskie jest w tym zakresie również ubogie (nr 770, 788). Wydaje się jednak, że rozważania prowadzone na gruncie prawa francuskiego i wyprowadzone z nich wnioski, mogłyby być przeniesione na grunt prawa polskiego.

Kryteria subiektywne (nr 789-839):

W obydwu porównywanych porządkach prawnych, *animus donandi* (*intention libérale*) po stronie zubożonego, czyli zamiar obdarowania drugiej strony, wyklucza roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (nr 794-800).

Zarówno w prawie francuskim, jak i polskim, powodzenie powództwa o zwrot bezpodstawnie otrzymanej korzyści zależy od celu, w jakim działał zubożony (nr 801-839). W prawie francuskim, powództwo oparte na bezpodstawnym wzbogaceniu jest oddalane, jeśli zubożony działał na własne ryzyko (*à ses risques et périls*) i we własnym interesie. Spośród tych dwóch kryteriów stosowanych przez francuskich sędziów, decydujące powinno być kryterium działania we własnym interesie (nr 808-815). Stosowanie do konfliktów majątkowych między byłymi konkubentami, kryterium działania zubożonego na własne ryzyko wydaje się anachroniczne. Ryzyko polega bowiem tutaj, zdaniem sędziów, na dokonywaniu majątkowych przesunięć na rzecz konkubenta, czyli w ramach wolnego związku, którego los jest niepewny i nieprzewidywalny. Otóż argument o nietrwałości konkubinatu, a w konsekwencji o ryzyku z nim związanym, wydaje się nieprzekonywujący, mając na uwadze chociażby kryzys małżeństwa i wciąż rosnącą liczbę rozwodów (nr 803-807).

W prawie polskim, analiza celu, w jakim działał zubożony, prowadzi do rozważań na temat świadczenia nienależnego, a dokładniej *condictio causa data causa non secuta* (nr 816-839). Zgodnie z przepisem artykułu 410 § 2 k.c. świadczenie jest nienależne i podlega zwrotowi, jeżeli zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty. Chodzi tutaj o realizację wspólnego celu, objętego porozumieniem stron (zob. zwłaszcza: nr 835-839).

CZEŚĆ II

INDYWIDUALISTYCZNE STOSUNKI MAJĄTKOWE I ICH ROZLICZENIE

Druga część rozprawy poświęcona jest stosunkom majątkowym między konkubentami, powstałym na skutek zaspokajania indywidualnych potrzeb jednego z nich przy okazji istnienia konkubinatu. Pomimo trwania w związku, każdy z konkubentów ma własne cele, które chce zrealizować i które przyniosą korzyści tylko jemu samemu. Konkubent może owe indywidualne cele osiągnąć sam, ale nierzadko jego partner udziela mu w tym pomocy, która z kolei przybrać może różną postać. Zatem stosunki majątkowe powstałe na skutek realizacji indywidualnych celów jednego z konkubentów nie zawsze będą wyrazem egoistycznej postawy tego z partnerów, którego majątkowe potrzeby zostały zaspokojone. Wręcz przeciwnie, często będziemy mieli do czynienia ze swego rodzaju zachowaniami altruistycznym, gdyż skierowanymi na zaspokojenie potrzeb partnera. Konkubent, zauważając majątkową potrzebę swojego partnera, bieżącą lub przyszłą, może ją w całości lub w części samodzielnie zaspokoić. Konkubenci mogą działać razem lub osobno, by osiągnąć dany cel i zaspokoić indywidualne, bieżące lub przyszłe, potrzeby. Cechą charakterystyczną stosunków majątkowych będących przedmiotem drugiej części pracy jest powstanie korzyści majątkowej wyłącznie po stronie jednego z konkubentów. W tej kategorii stosunków majątkowych znajdziemy te wszystkie czynności, które nie mają za cel tworzenia konkubenckiej wspólności majątkowej, nawet w potocznym tego słowa rozumieniu.

Druga część rozprawy doktorskiej podzielona została na następujące dwa tytuły:

Tytuł I: Zaspokajanie indywidualistycznych i aktualnych potrzeb konkubenta (*La satisfaction des besoins individualistes et actuels du concubin*)

Tytuł II: Zaspokajanie indywidualistycznych i przyszłych potrzeb konkubenta (*La satisfaction des besoins individualistes et futures du concubin*)

Tytuł I: Zaspokajanie indywidualistycznych i aktualnych potrzeb konkubenta

Aktualne potrzeby konkubenta mogą być zaspokojone w trakcie pożycia pary albo przez przeniesienie na niego określonej wartości majątkowej (*transfert en valeur*), albo przez wykonanie na jego rzecz określonej usługi (*service effectué*). Sposób zaspokojenia zaistniałej potrzeby determinuje sposób jej rozliczenia po rozpadzie konkubinatu.

Pierwszy tytuł drugiej części rozprawy zawiera następujące rozdziały:

Rozdział I: Zaspokojenie potrzeby przez przeniesienie na rzecz konkubenta wartości majątkowej (*La satisfaction d'un besoin par le transfert en valeur*)

Rozdział II: Zaspokojenie potrzeby przez wykonanie na rzecz konkubenta usługi (*La satisfaction d'un besoin par un service effectué*)

Rozdział I: Zaspokojenie potrzeby przez przeniesienie określonej wartości majątkowej na rzecz konkubenta (nr 851-1052)

Ewentualny zwrot, po rozpadzie konkubinatu, wartości majątkowej przeniesionej na rzecz konkubenta w trakcie trwania związku, wymaga kwalifikacji prawnej czynności, na podstawie której określona suma pieniędzy lub rzecz została przeniesiona na partnera.

Koniecznym jest wówczas ustalenie, czy sporna czynność była czynnością odpłatną, czy też nieodpłatną. Czynnością pod tytułem darmym najczęściej powoływana w sporach między byłymi konkubentami jest umowa darowizny (*donation*; nr 853-1004). Z kolei, gdy chodzi o czynności prawne odpłatne, konkubent domagający się zwrotu, tego co świadczył na rzecz partnera, podnosi często istnienie między stronami umowy pożyczki (*contrat de prêt*; nr 1005-1020). Rozliczenie niektórych stosunków majątkowych, mających swe źródło w zaspokojeniu indywidualnej potrzeby jednego konkubentów, może być również dokonane w oparciu o mechanizmy pozaumowne, jak np. przez zastosowanie teorii nakładów na cudzą rzecz (*théorie des impenses*; nr 1021-1043).

Niniejszy rozdział podzielony został zatem na trzy sekcje, które poświęcone zostały odpowiednio: umowie darowizny, umowie pożyczki oraz teorii nakładów.

Umowa darowizny między konkubentami:

1) W obydwu porządkach prawnych, umowa darowizny między konkubentami jest, co do zasady, ważna i podlega ogólnym zasadom rządzącym tą umową (nr 876-969). Ważność umowy darowizny zależy od istnienia kauzy (*cause*; nr 892-958), która w prawie polskim jest obiektywna (*cause objective*; nr 893-900), podczas gdy w prawie francuskim jest ona zsubiektywizowana (*cause subjectivisée*; nr 901-958). W prawie francuskim szczególnie interesująca jest ewolucja przepisów prawnych i orzecznictwa dotyczących darowizn między konkubentami, od wyraźnego zakazu ich dokonywania między konkubentami, aż do pełnej ich akceptacji i ważności (nr 878-890).

Ponadto ważność darowizny wymaga poszanowania przepisów prawnych mających na celu ochronę rodziny. I tak, gdy konkubent darczyńca, który jest jednocześnie związany małżeństwem z osobą trzecią, dokonując darowizny musi respektować majątkowe przepisy małżeńskie (nr 968-969). Ponadto, w prawie francuskim, konkubent darczyńca nie może naruszyć przepisów spadkowych (nr 961-967) dotyczących rezerwy spadkowej (*réserve héréditaire*) oraz części rozrządzalnej (*quotité disponible*).

2) Zarówno w prawie francuskim, jak i polskim, odwołanie darowizny jest możliwe tylko w przypadkach przewidzianych w ustawie (nr 927-979). Jednym z takich przypadków jest niewdzięczność obdarowanego. Rozważania w tej części pracy poświęcone zostały przede wszystkim analizie zerwania konkubinatu przez obdarowanego jako niewdzięczności. Niewdzięczność obdarowanego jako przyczyna odwołania darowizny jest różnie definiowana w prawie francuskim i w prawie polskim. W obydwu jednak porządkach prawnych zerwanie konkubinatu przez obdarowanego nie może być, samo w sobie traktowane jak niewdzięczność uzasadniająca odwołanie darowizny dokonanej na jego rzecz (nr 980-1004).

Umowa pożyczki między konkubentami:

Pomoc jaką jeden z konkubentów wyświadczył swojemu partnerowi w trakcie wspólnego pożycia, zwłaszcza w postaci sumy pieniężnej, może być *a posteriori*

zakwalifikowana jako pożyczka. We Francji, sędziowie stosują czasem swego rodzaju domniemanie odpłatności w stosunkach między konkubentami, naruszając przy tym ogólne reguły dowodowe, i nakazują konkubentowi zwrot otrzymanej korzyści (nr 1006-1014). Podejście sędziów polskich do udowodnienia przez konkubenta powoda obowiązku zwrotu korzyści przez jego byłego partnera, jest bardziej rygorystyczne (nr 1015-1020).

Teoria nakładów:

Na gruncie prawa polskiego, sędziowie nierzadko sięgają po tzw. roszczenia uzupełniające z artykułów 224 – 226 k.c., by dokonać rozliczenia stosunków majątkowych między byłymi konkubentami. Przepisy te są często stosowane do rozliczenia nakładów, jakich jeden z konkubentów dokonał, w trakcie konkubinatu, na rzecz będącą własnością jego partnera (nr 1021-1037). Najczęściej rozliczane w ten sposób są wydatki poniesione przez konkubenta na remont mieszkania będącego wyłączną własnością jego partnera.

W prawie francuskim, stosowanie teorii nakładów (*théorie des impenses*) do rozwiązywania sporów majątkowych byłych konkubentów jest rzadkie. Główną tego przyczyną jest brak ogólnych przepisów dotyczących rozliczania nakładów na cudzą rzecz (*absence de régime général*; nr 1038-1041). Mając na uwadze przydatność tej teorii do rozliczania byłych konkubentów, sformułowana została propozycja *de lege ferenda* wprowadzenia do prawa francuskiego ogólnych zasad rozliczania nakładów dokonanych na cudzą rzecz, wzorowanych na polskim rozwiązaniu (nr 1042-1043).

Rozdział II: Zaspokojenie potrzeby przez wykonanie usługi (nr 1053-1143)

Usługi świadczone przez konkubenta na rzecz jego partnera można podzielić na dwie kategorie: usługi dotyczące majątku konkubenta oraz usługi dotyczące osoby konkubenta.

1) Usługi dotyczące majątku konkubenta mogą mieć charakter zawodowy lub niezawodowy.

2) W przypadku usług o charakterze zawodowym, rozliczenie konkubentów może być dokonane w oparciu o przepisy prawa pracy (nr 1055-1107), jeśli np. niemożliwe jest zakwalifikowanie zawodowej współpracy konkubentów jako spółki.

Umowa o pracę między konkubentami jest co do zasady ważna i jako taka podlega ogólnym przepisom prawa pracy, włącznie z przepisami o rozwiązaniu stosunku pracy (nr 1056-1060). Zarówno w prawie francuskim, jak i polskim, zerwanie konkubinatu nie może stanowić przyczyny rozwiązania stosunku pracy. W przeciwnym wypadku, rozwiązanie stosunku pracy zostanie uznane za nieuzasadnione ze wszelkimi tego konsekwencjami prawnymi (nr 1061-1076).

W braku umowy o pracę wyraźnie zawartej, jej istnienie może być wyprowadzone z zachowania stron i okoliczności danego stanu faktycznego. Elementy charakterystyczne dla stosunku pracy należy wówczas odnaleźć w zachowaniu konkubentów (podporządkowanie w wykonywaniu powierzonych zadań oraz przekroczenie tzw. normalnej, zwykłej, podyktowanej względami rodzinnymi, pomocy; nr 1077-1107).

3) W przypadku usług o charakterze niezawodowym, prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia (*gestion d'affaires*) może okazać się użytecznym narzędziem (nr 1108-1133). Spełnienie przesłanek stosowania prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia, odwołujących się do natury dokonanej przez *negotiorum gestora* czynności oraz korzyści z niej płynącej dla osoby, które sprawy są prowadzone, co do zasady nie rodzi w warunkach konkubinatu większych trudności (nr 1112-1117). Istnienie konkubinatu może natomiast utrudnić spełnienie przesłanki dotyczącej braku podstawy prawnej (ustawowej, sądowej, umownej) do prowadzenia cudzej sprawy (nr 1119-1122) oraz przesłanki dotyczącej interesu, w jakim działał *negotiorum gestor* (nr 1123-1133). Działanie wyłącznie we własnym interesie wyklucza stosowanie prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia. Działanie we wspólnym interesie nie wyklucza co do zasady prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia, lecz konieczne jest tutaj zbadanie rzeczywistych intencji *negotiorum gestora*.

4) Żądanie zapłaty za usługi dotyczące osoby konkubenta należy wykluczyć z rozliczeń majątkowych konkubentów. Mimo iż na konkubentach nie ciąży ustawowy obowiązek wzajemnego wspierania się i udzielania sobie pomocy, wzajemna troska i dbanie o życiowego partnera wydaje się być naturalną konsekwencją wspólnego pożycia i znajduje swoje uzasadnienie w zasadach współżycia społecznego (nr 1134-1139).

Tytuł II: Zaspokajanie indywidualistycznych i przyszłych potrzeb konkubenta

Tytuł II drugiej części rozprawy doktorskiej poświęcony jest zaspokajaniu indywidualnych i przyszłych potrzeb konkubenta.

Konkubinaty może ulec rozpadowi wskutek śmierci jednego z konkubentów albo wskutek ich rozstania. Pojawia się zatem pytanie o możliwości materialnego zabezpieczenia konkubenta na wypadek śmierci (Rozdział I) oraz o możliwość ubiegania się o odszkodowanie za jednostronne zerwanie związku (Rozdział II).

Tytuł II zawiera następujące rozdziały:

Rozdział I: Zabezpieczenie konkubenta pozostałego przy życiu (*Préserver le concubin survivant*)

Rozdział II: Rekompensata za zerwanie konkubinatu dla porzuconego konkubenta (*Compenser la rupture au concubin délaissé*)

Rozdział I: Zabezpieczenie konkubenta pozostałego przy życiu (nr 1146-1417)

Niniejszy rozdział poświęcony został zabezpieczeniu potrzeb mieszkaniowych oraz finansowych konkubenta pozostałego przy życiu.

1) Zabezpieczenie potrzeb mieszkaniowych

Ochrona mieszkania konkubenta pozostałego przy życiu jest w pierwszej kolejności zapewniona przez ustawodawcę (nr 1156-1204).

Poziom ochrony wspólnego mieszkania konkubentów po śmierci jednego z nich jest podobny w obydwu porządkach prawnych. Sposób ochrony zależy od sposobu, w jaki wspólne mieszkanie (dom) zostało przez konkubentów nabyte (np. umowa spółki czy też współwłasność w częściach ułamkowych) (nr 1197-1204).

Sytuacja konkubenta pozostałego przy życiu jest o wiele mniej korzystna, gdy w trakcie konkubinatu zamieszkiwał wraz ze swym partnerem w mieszkaniu tego ostatniego. W przypadku mieszkania, którego najemcą był zmarły konkubent, jego partner pozostaje przy

życiu może, w prawie francuskim i w prawie polskim, wstąpić w stosunek najmu (nr 1170-1196).

Największa różnica między prawem francuskim i prawem polskim widoczna jest w odniesieniu do tymczasowego prawa do mieszkania po śmierci jego właściciela. Rozwiązanie polskie chroni konkubentów bardziej aniżeli prawo francuskie. Ustawodawca francuski przyznał tymczasowe prawo do mieszkania po zmarłym jedynie małżonkowi albo partnerowi cywilnego paktu solidarności (nr 1157-1168). Konkubenci z tego prawa skorzystać nie mogą. W związku z powyższym, sformułowana została propozycja *de lege ferenda* dotycząca prawa francuskiego i przewidująca przyznanie tymczasowego prawa do mieszkania również konkubentowi pozostałemu przy życiu, tak jak ma to miejsce w prawie polskim. Można by również zaproponować ewentualne skrócenie czasu, przez jaki owo tymczasowe prawo do mieszkania po zmarłym, przysługiwałoby uprawnionemu, by tym samym uwzględnić interesy innych osób, które nie mieszkały ze zmarłym przed jego śmiercią (nr 1412).

Skutecznym środkiem zabezpieczenia potrzeb mieszkaniowych konkubentów jest również testament i zapis (nr 1205-1247), nawet jeśli nie jest to rozwiązanie idealne (zob. ograniczenie związane z rezerwą spadkową w prawie francuskim i zachowkiem w prawie polskim oraz niekorzystne opodatkowanie nr 1248-1264).

Szczególnym rozwiązaniem, właściwym tylko prawu francuskiemu, jest orzecznicza konstrukcja zwana tontyną (*tontine*; definicja: nr 1265-1343). Tontyna pozwala na nabycie własności rzeczy pod podwójnym warunkiem: zawieszającym (przeżycia pozostałych nabywców) i rozwiązującym (śmierci przed pozostałymi nabywcami). Pozostały przy życiu nabywca zostaje wyłącznym właścicielem rzeczy z mocą wsteczną, tj. od chwili jej nabycia. Klauzula tontyny musi być wprowadzona do aktu nabycia w chwili jego zawarcia. Ponadto klauzula tontyny musi czynić zadość rygorystycznym wymogom dotyczącym sposobu jej sformułowania nr 1273-1281). Cechą tontyny, a zarazem warunkiem jej ważności, jest jej losowość. Każdy nabywca rzeczy musi mieć równe szanse zostania jej wyłącznym właścicielem i ponosić takie samo ryzyko niezostania nim (nr 1282-1301). Tontyna pozwala zatem zostać właścicielem np. mieszkania, poza prawem spadkowym. Jest to jednak rozwiązanie obosieczne zarówno dla konkubentów jako pary (nr 1304-1330), jak również dla konkubenta pozostałego przy życiu (nr 1331-1343).

Przeniesienie tontyny do prawa polskiego, zwłaszcza w odniesieniu do nieruchomości, jest niemożliwe. Nabycie własności nieruchomości pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu jest w prawie polskim wykluczone (art. 157 § 1 k.c.; nr 1415).

2) Zabezpieczenie potrzeb finansowych

Skutecznym sposobem na zapewnienie środków finansowych konkubentowi pozostałemu przy życiu jest umowa ubezpieczenia na życie (*assurance-vie*) (nr 1347-1373). Umowa taka wskazująca jako konkubenta beneficjenta sumy ubezpieczeniowej jest ważna (nr 1374-1380). W wyjątkowych sytuacjach, owa kontraktowa ochrona może być ograniczona przez prawo spadkowe (Francja: nr 1383-1399; Polska: nr 1400-1408).

Rozdział II: Rekompensata za zerwanie konkubinatu dla porzuconego konkubenta (nr 1418-1707)

Rozważania zawarte w niniejszym rozdziale dotyczą jednostronnego zerwania konkubinatu. Porzucony konkubent może wystąpić przeciwko byłemu partnerowi z roszczeniem o odszkodowanie za zerwanie konkubinatu. Jak pokazuje francuska praktyka orzecznicza, tego typu powództwa między byłymi konkubentami są we Francji bardzo częste.

Rekompensata może być przymusowa (*compensation forcée*) albo dobrowolna (*compensation volonataire*). Rekompensata jest przymusowa, jeśli została zasądzona przez sąd na skutek wytoczenia przez porzuconego konkubenta powództwa o odszkodowanie (nr 1426-1611). Rekompensata dobrowolna polega na udzieleniu byłemu konkubentowi wsparcia podyktowanego moralnym obowiązkiem pomocy albo wynikającego z zawartej przez strony umowy alimentacyjnej (nr 1612-1694).

Problematyka odszkodowania za jednostronne zerwanie konkubinatu jest szeroko komentowana we Francji. Orzecznictwo francuskie w tej dziedzinie jest niezmiernie bogate. W Polsce natomiast zagadnienie odszkodowania za jednostronne zerwanie konkubinatu nie stanowi przedmiotu pogłębionej analizy. Mając powyższe na uwadze, rozważania niniejszego

rozdziału zostały poświęcone między innymi analizie możliwości przyznania na gruncie prawa polskiego odszkodowania za zerwanie konkubinatu.

1) Rekompensata przymusowa

Rekompensata przymusowa jest efektem deliktowej odpowiedzialności konkubenta zrywającego konkubinatu. Przez rekompensatę przymusową należy rozumieć odszkodowanie przyznane porzuconemu konkubentowi na skutek wytoczonego przez niego, przeciwko byłemu partnerowi, powództwa o odszkodowanie za zawinione wyrządzenie szkody.

W obydwu porównywanych porządkach prawnych obowiązuje zasada swobody zakończenia konkubinatu, przez którąkolwiek ze stron, w dowolnym momencie (*liberté de rupture*). Zerwanie konkubinatu nie stanowi samo w sobie winy w rozumieniu przepisu artykułu 1382 C. civ. czy też przepisu artykułu 415 k.c.

Dopiero tzw. abuzywne zerwanie konkubinatu (*rupture abusive*) może być uznane za winę. Analiza orzecznictwa francuskiego pozwala wyróżnić trzy kategorie winy: winę tkwiącą w sposobie nawiązania konkubinatu (przypadek podstępного uwiedzenia; *séduction dolosive*), winę polegającą na ekonomicznym uzależnieniu od siebie swojego partnera (*création ou aggravation de la dépendance économique*) oraz wina tkwiąca w okolicznościach zerwania konkubinatu (przypadek nagłego, brutalnego zakończenia związku; *rupture brutale, soudaine, brusque*).

Francuskie sądy przyznają odszkodowanie zarówno za szkodę majątkową, jak i moralną wyrządzoną konkubentowi przez zawinione zerwanie konkubinatu.

Analiza francuskiego orzecznictwa prowadzi do wniosku, że zasada swobody zakończenia konkubinatu staje się powoli wyjątkiem (nr 1428-1522). Liberalna ocena przesłanek odpowiedzialności deliktowej z przepisu artykułu 1382 C. civ. (nr 1432-1488) prowadzi do wypaczenia odpowiedzialności deliktowej na zasadzie winy (nr 1489-1511), jak również natury samego konkubinatu (nr 1512-1522). Sędziowie francuscy są coraz bardziej skłonni przyznawać odszkodowanie za zerwanie konkubinatu, a przyznawane odszkodowanie nierzadko upodabnia się do świadczenia kompensacyjnego, przyznawanego byłemu małżonkowi.

W prawie polskim, odszkodowanie za zerwanie konkubinatu mogłoby być przyznane w wyjątkowych przypadkach (nr 1523-1611). Zerwanie konkubinatu, samo w sobie, nie może być uznane za winę w rozumieniu przepisu artykułu 415 k.c. Jedynie pewne wyjątkowe okoliczności, w jakich doszło do zerwania, mogłyby zostać zakwalifikowane jako wina (nr 1531-1542). Trudno jest również uznać, że zerwanie konkubinatu wywołuje po stronie porzuconego konkubenta szkodę majątkową (nr 1543-1556).

Nie można również przyjąć, że zerwanie konkubinatu, samo w sobie, prowadzi do naruszenia dóbr osobistych, które uzasadniałoby przyznanie porzuconemu konkubentowi zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (nr 1562-1611). Jednostronne zerwanie konkubinatu nie może być co do zasady uznane za naruszające cześć porzuconego konkubenta (nr 1571-1578). Konkubent nie może również dochodzić zadośćuczynienia podnosząc zerwanie więzi rodzinnej z partnerem na skutek zakończenia konkubinatu (nr 1579-1610). Natomiast możliwe byłoby dochodzenie przez porzuconego konkubenta zadośćuczynienia za krzywdę na skutek doznanej ze strony partnera przemocy psychicznej czy fizycznej (nr 1611).

2) Rekompensata dobrowolna

Rekompensata dobrowolna może mieć swe źródło w jednostronnym akcie konkubenta, który czuje się moralnie zobowiązany pomóc swojemu byłemu partnerowi. Pomoc dobrowolnie udzielona byłemu konkubentowi nie podlega zwrotowi. W prawie francuskim stosuje się teorię zobowiązania naturalnego przekształconego w zobowiązanie cywilne (*théorie de l'obligation naturelle transformée en obligation civile*; nr 1614-1663). W prawie polskim, nie można żądać zwrotu świadczenia, jeżeli spełnienie świadczenia czyni zadość zasadom współżycia społecznego (art. 411 point 2; nr 1664-1671).

W prawie francuskim, obietnica pomocy po zakończeniu związku, może w pewnych okolicznościach, wystarczyć do przymuszenia autora obietnicy do jej wykonania (nr 1626-1642; 1648-1663). W Polsce, takie rozwiązanie jest niemożliwe (nr 1670-1671).

Dobrowolna rekompensata za zerwanie konkubinatu może wynikać również z umowy zawartej przez konkubentów. Umowy alimentacyjne między konkubentami są co do zasady ważne (nr 1672-1678), lecz bardzo rzadkie. Umowy takie nie mogą naruszać m.in. przepisów prawa bezwzględnie obowiązujących (nr 1680-1681), ani ograniczać czy wyłączać swobodę zakończenia konkubinatu (nr 1682-1684).

W prawie francuskim, reżim umowy alimentacyjnej jest hybrydowy (nr 1686-1692), podczas gdy w prawie polskim – umowny (nr 1693-1694).

3) Propozycja *de lege ferenda*

By ograniczyć lub zapobiec wypaczaniu odpowiedzialności deliktowej oraz by zapewnić pomoc porzuconemu konkubentowi, znajdującemu się na skutek zerwania konkubinatu w bardzo trudnej sytuacji materialnej, zaproponowane zostało wprowadzenie świadczenia alimentacyjnego dla byłego konkubenta znajdującego się w potrzebie (nr 1703-1705).

PODSUMOWANIE

Stosunki majątkowe konkubentów i wynikające z nich problemy majątkowe mogą być uregulowane za pomocą istniejących już instytucji prawnych. Konieczne jest ich kazuistyczne stosowanie. Wprowadzanie całościowej, właściwej tylko konkubinatowi, regulacji prawnej wydaje się w związku z tym niepotrzebne.